

NAZİRÎ
(نظیری)Mirzâ Muhammed Hüseyin-i Nişâbüri
(ö. 1021/1612)**İranlı şair.**

Aslen Cüveynli olup Nişâbur'da doğdu. Gençlik yıllarından itibaren bir yandan ticaretle uğraşırken bir yandan da eğitim aldı. Genç yaşta söylediği şiirlerle adını duyurdu. Ticaret dolayısıyla gittiği Azerbaycan'da ve Irak-ı Acem'de nazireleriyle dikkat çekti. Kâşân'da ikametî sırasında Hâtim-i Kâşî ve Fehmî-yi Kâşânî gibi dönemin ünlü şairleriyle tanıştı. Muhtemelen 992 (1584) veya 993 (1585) yılında çıktığı Hindistan yolculuğunda Agra'da görüştüğü Hân-ı Hânân Abdürrahim Han'a bir kaside sunarak onun mülâzımları arasına girdi. Ardından Ekber Şah ve oğullarına methiyeler yazmakla birlikte hâmisî Abdürrahim Han'ın yanından ayrılmadı. 1002'de (1594) yaptığı hac yolculuğu sırasında soyguncular bütün mal varlığını elinden alınca hacca gitmekte olan Ekber Şah'ın kardeşi Hân-ı A'zam'a yazdığı methiye karşılığında nâil olduğu câize ile seyahatini tamamlayabildi. Hacdan sonra Ahmedâbâd'a gitti ve orada inzivaya çekildi. Bir rivayete göre burada ticaret hayatına devam etti. 1014 (1605) yılında tahta geçen Cihangir şöhrетini duyduğu Nazîrî'yi sarayına çağırdı. Yeni hükümdara methiyeler yazan Nazîrî uzun bir süre onun yanında kaldı. 1020'de (1611) Ahmedâbâd'a geri döndü ve aynı yıl divanını Abdürrahim Han'ın kütüphanesine vermek için Agra'ya gidip geldi. Ölümü için 1021 (1612), 1022 ve 1023 gibi tarihler verilirse de vefatına düşürülen bir tarihten 1021'de Ahmedâbâd'da öldüğü anlaşılmaktadır.

Bütün nazım şekillerini deneyen Nazîrî daha çok kaside ve gazelde kendini gösterdi. Şiir sanatındaki gücü açısından Örfî-i Şîrâzî ile boy ölçüşürdü. Horasan üslûbunun eski şiir ustaları Evhadüddîn-i Enverî, Hâkânî-i Şîrvânî, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Baba Figânî'den etkilendi. Kasidelerinin çoğu eski üstatların kasidelerine nazîre niteliğindedir. Kuvvetli hayal gücü ile geliştirdiği yeni mazmunlar ve bunları başarıyla kullanması, cümlelerindeki sağlamlık, derin anlamlı ve çoğu felsefe ağırlıklı kavramları rahat ifade edişi, zaman zaman tasavvufî düşünceleri aşıkane mazmunlar ardına gizlemesi şiirlerinde göze çarpan belli başlı özelliklerdir. Şîa'ya mensup bir şair olarak on iki imam için yazdığı methiye ve mersiyelelerin yanı sıra tevhid

ve na't olarak söylediği kasideler de şiirleri arasında büyük bir yekûn tutar. Yaklaşık 10.000 beyti bulan divanı kaside, gazel, terkîbibend, kıta ve rubâilerden oluşmaktadır. Gazelleri 5000 beyit civarındadır. Divanı Hindistan (Leknev 1874, 1921; Lahor 1928) ve İran'da (nşr. Mûzâhir-i Musaffâ, Tahran 1340 hş.) neşredildiği gibi gazelleri de ayrıca basılmıştır (Lahor 1920, 1343/1924; Leknev 1924, 1925; Lahor 1932, 1935; Allahâbâd 1926). Nazîrî'nin divanının Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (Revan Köşkü, nr. 1010), 1037'de (1628) istinsah edilmiş müzehhep serlevhalı bir nüshası vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nazîrî, *Divân-ı Nazîrî-i Nişâbüri* (nşr. Mûzâhir-i Musaffâ), Tahran 1340 hş.; Emin-i Ahmed-i Râzî, *Heft İktim*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Kitâbîfurûşî-yi Ali Ekber İlmî), II, 275-282; Lutf Ali Beg, *Âteşkede* (nşr. Ca'fer-i Şehîdî), Tahran 1337 hş., s. 711-738; Rızâ Kulî Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ* (nşr. Mûzâhir-i Musaffâ), Tahran 1339 hş., II, 48-49; Şîbî Nu'mânî, *Şî'rû'l-'acem* (trc. M. Taki Fahr-i Dâî-yi Gilânî), Tahran 1363 hş., III, 112-138; Muhammad Abdul Ghani, *A History of Persian Language and Literature at the Mughal Court*, Allahabad 1930, III, 67-103; Fahrûzzamân-ı Kazvî-nî, *Meyhâne* (nşr. Muhammed Şeffî), Lahor 1926, s. 524-531; Kudretullah Han Gûpâmevî, *Netâyicü'l-efkâr*, Bombay 1336 hş./1957, s. 713-718; Safâ, *Edebiyyât*, V, 897-916; Münzevî, *Fihrist*, III, 2578-2581; Mevlevî M. Muzaffer Hüseyin Sabâ, *Tezkire-i Rûz-i Rûşen* (nşr. M. Hüseyin Rûknzâde-i Âdemiyyet), Tahran 1343 hş./1964, s. 837-841; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 283; Rîzâzâde Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İran*, Tahran 1352, s. 576-577; Ahmed Temim Dârâyî, *İrfân u Edeb der 'Asr-ı Şafevî*, Tahran 1372 hş., I, 456-468; Muni-bur Rahman, "Nazîrî", *El²* (İng.), VII, 1054-1055.

MEHMET KANAR

NAZM

(bk. ŞİİR).

NAZMÎ

(bk. EDİRNELİ NAZMÎ).

NAZMÎ EFENDİ, Hüseyin
(1896-1991)**Kâdirî şeyhi.**

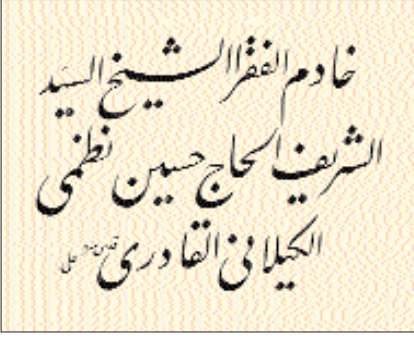
İstanbul Eyüp'te doğdu. İslâmbey mahallesi Evlicebaba Mescidi sokağındaki Hâkî Baba Kâdirî Dergâhı şeyhi Sâdeddin Efendi'nin oğludur. Aslen Kastamonu Tosyalı olup soyu Kâdiriyye tarikatının piri Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaştığı için Ceylan (Gey-

lân) unvanıyla tanınan babası, tarikatın Mustafa Âhî Efendi'ye (ö. 1208/1794) nisbet edilen Âhiyye kolunun tanınmış şeyhlerindedi.

Tekke ortamında büyüyen Hüseyin Nazmî dinî bilgileri tekke çevresinde öğrendi ve hıfzını tamamladı. Eyüp İdâdî ve Rüşdiyesi'nden mezun oldu. I. Dünya Savaşı yıllarında Eyüp İplikhane Kışlası'nda tabur imamı olarak görev yaptı. İstanbul'un İngilizler tarafından işgalinde Mekteb-i Hukuk öğrencisi olan Nazmî Efendi bu sebeple tahsilini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Millî Mücadele başladığında babasıyla birlikte, Osmanlı ordusuna ait silâh depolarında bulunan silâh ve cephanenin Anadolu'ya intikalinin sağlanması ve halkın düşman saldırılarından korunması amacıyla kurulan Mim. Mim adlı gizli istihbarat teşkilâtına katılıp faal olarak çalışmaya başladı. Bu yıllarda Hâkî Baba Dergâhı şeyhliğinin yanı sıra vekâleten Eyüp İdrisköşkü'ndeki Hatuniye Nakşibendî Dergâhı şeyhliğini de yürüten Sâdeddin Ceylan Efendi bu dergâhı teşkilâtın Eyüp bölgesindeki merkezi haline getirdi. Gizlice silâh nakleden motorlardan biriyle Anadolu'ya geçip fiilen cepheye katılmaya teşebbüs eden Nazmî Efendi işgal kuvvetleri tarafından yakalanıp hapse atıldı ve günlerce ağır işkencelere uğradı. Bir süre sonra teşkilâtın devreye soktuğu kişiler vasıtasıyla serbest bırakıldı. Bu olay vesilesiyle Sâdeddin Ceylan Efendi'nin Anadolu'ya silâh sevkiyatını yönettiği anlaşıldı ve meşihat görevinden azledildi. Cumhuriyet'in ilânından hemen sonra aslen Eyüplü olan Ankara Valisi Yahya Galib'in aracılığı ve Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi'nin yardımıyla tekrar dergâhtaki görevine dönebildi.

Sâdeddin Ceylan Efendi ve Nazmî Efendi, Millî Mücadele sırasında İstanbul'da yaptıkları hizmetlerden dolayı İstiklâl maddyası almaya layık görüldü. Nazmî Efendi, bu iş için gelen askerî görevlinin yanında gerekli evrakı düzenlerken durumu öğrenen babasının, "Biz derviş adamlarız, vatan ve din yolunda vâcip olan bir hizmetin karşılığı olarak madalya almak bize yakışmaz" diyerek kendisini uyarınca müracaattan vazgeçti. Atatürk İstanbul'a geldiğinde Sâdeddin Efendi ile görüşüp hizmetlerinden dolayı kendisine teşekkür ettiği sırada kendilerine mülk bağışlamayı teklif ettiyse de Sâdeddin Efendi yine aynı gerekçeyle bu teklifi reddetti. Nazmî Efendi, tekkelerin kapatılıp (1925) ailesinin Hâkî Baba Dergâhı'nın harem kısmında ikamet etmeyi sürdürdüğü dönemde Atatürk'ün emriyle Cibali Tütün Fabrikası'na

NAZMÎ EFENDİ, Hüseyin

Ali Alparslan'ın ta'lik hattıyla Hüseyin Nazmi Efendi'nin sanduka levhası

memur olarak işe alındı. Soyadı kanunu çıkınca Ceylanoğlu soyadını aldı. Emekli olunca bir süre Eyüp merkez mahallesi muhtarlığı yaptı. Muhtarlıktan ayrılmasının ardından hayatının son dönemini evinde ziyaretçilerini kabul edip dost ve sevenleriyle sohbet ederek geçiren Nazmi Efendi 23 Kasım 1991 tarihinde doksan beş yaşında iken vefat etti; ertesi gün Eyüp Sultan Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Bakanlar Kurulu kararıyla Hâkî Baba Dergâhı'nın hazîresinde defnedildi. Kabri üzerine ertesi yıl bir türbe inşa edilmiştir. Sandukasının kitâbe hattı Ali Alparslan'a aittir.

Tekkelerin kapatılmasından önce Kâdiriyye, Nakşibendiyye ve Sa'diyye tarikatlarından hilâfet alan Nazmi Efendi, Kâdiriyye'nin Âhiyye kolunun son şeyhidir. Ayrıca Cumhuriyet öncesinde hilâfet alıp en son vefat eden şeyh olması sebebiyle Türk tasavvuf tarihinde önemli bir kırılma noktasını temsil eder. Babasıyla birlikte Hamzavî-Melâmî kutbu Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin techiz ve tekfîn hizmetini ifa etmesini kendisine bir şeref addeden Nazmi Efendi, zengin tasavvuf kültür ve bilgisıyla bu geleneğin gelecek kuşaklara aktarılmasında bir köprü vazifesi görmüş, bu konuda kendisine başvuran yerli ve yabancı araştırmacıları (meselâ bk. Holbrook, s. XIX) yardımcı olmayı bir görev bilmiştir. Onun günümüzde artık unutulmaya yüz tutmuş ulûm-ı hafîyye ve ilm-i cîfr konusunda geniş bilgi sahibi olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 227; Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul 1968, s. 296-297; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I, 124-125; Kemal Koçer, *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul*, İstan-

bul 1946; a.mlf., *Ulusal Kurtuluş Savaşında M. M. Örgütünün Gizli Eylemleri*, İstanbul, ts. (Özne Yayıncılık); V. R. Holbrook, *The Unreadable Shores of Love*, Austin 1994, s. XIX; Hakkı Göktürk, "Evlice Baba Tekkesi", *İst.A*, X, 5418 [maddenin telifinde Hüseyin Nazmi Efendi'nin oğlu Fadil Ceylanoğlu'ndan alınan şifahi bilgilerden de yararlanılmıştır].

NİHAZ AZAMAT

NAZMÎ EFENDİ, Mehmed
(ö. 1112/1701)

Hedîyyetü'l-ihvân adlı
eseriyle tanınan mutasavvıf,
şair ve bestekâr.

1032 (1622) yılında İstanbul Kocamus-tafapaşa'da doğdu. Hayatı hakkındaki bilgilerin önemli bir kısmı *Hedîyyetü'l-ihvân* adlı eserine dayanmaktadır. Aslen Trabzonlu olan babası Rüstemezâde Ramazan Efendi İstanbul'un zengin tüccarlarından. Küçük yaştan itibaren özel olarak düzenli eğitim alan Nazmi Efendi dayısı hattat ve âlim Fazlullah Efendi'nin tesiriyle Dersîâm Kara Süleyman Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhleri Subûhî Ahmed Dede ile el-Hâc Ahmed Dede'den dinî ilimleri öğrendi. On sekiz yaşlarında iken Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam etmeye başladı. Buradaki dervişlerden Şeyhzâde Mehmed'in tavsiyesi üzerine 1057'de (1647) Halvetiyye'nin Şemsîyye kolunun Sivâsiyye şubesi kurucusu Abdülâhad Nûri'ye intisap etti. Dört yıl sonra vefat eden şeyhinin ardından Abdülmecid Sivâsî'nin ruhaniyetine tâbi olarak seyrü sülûkünü tamamladı (*Osmanlılarda Tasavvufî Hayat*, s. 421). Ayrıca şeyhinin halifelerinden Kazgânîzâde Süleyman Ağa'yı sohbet şeyhi kabul ederek ondan faydalandı. 1065'te (1655) Şehremini civarındaki Yavaşça Mehmed Ağa Tekkesi'ne (Nazmî Dergâhı) şeyh tayin edildi ve ölümüne kadar yaklaşık kırk beş yıl bu görevi sürdürdü. Sun'ullah Efendi, Hüseyin Bey, Bayezid ve Vâlide Sultan camilerinde vâizlik yaptı. Uyvar seferi esnasında (1074/1663) ordu şeyhliğine getirildi. 24 Şevval 1112 (3 Nisan 1701) tarihinde vefat eden Nazmi Efendi tekkesinin yanında yapılan türbeye defnedildi. Şehremini'den Guraba Hastahanesi'ne inen Baruthane Yokuşu'nun başlarında bulunan tekke ve türbe İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi'nin inşası sırasında istimlâk edilmiş olmalıdır (*TYDK*, II, 511). Vefatına, "Bu âzîze cennetü'l-me'vâ ola yâ rab makâm" ve "Nazmî-i kutb" ifadeleri tarih düşürülmüştür. Ölümünden sonra tekkesinde oğlu Abdurrahman Refia postnişin olmuştur.

Nazmi Efendi Sarı Abdullah Efendi, Cemâleddin Hulvî, Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi, Niyâzî-i Mısırî ve Kâtib Çelebi gibi zamanının meşhur mutasavvıf ve âlimleriyle yakınlık kurarak sohbetlerinde bulunmuştur. Ancak İâ ve Mehdî olduğuna şahitlik etmesini istemesinden dolayı Niyâzî-i Mısırî ile araları açılmış, *Hedîyyetü'l-ihvân*'ında onun hakkında ağır sözler sarfetmiştir. Daha sonra bu eseri kısaltan Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin onun bu ifadelerini esere almamıştır. Kadızâdeliler-Sivâsiler çekişmesinde Kadızâdeliler'i cahillik ve yobazlıkla itham etmiş, bu hususta ara buluculuk yapmaya çalışan Kâtib Çelebi'ye de ağır tenkitler yöneltmiştir (Gündoğdu, *EKEV Akademi Dergisi*, I/3 [1998], s. 197-198, 205). Tarikat silsilesi Abdülâhad Nûri, Abdülmecid Sivâsî ve Şemseddin Sivâsî vasıtasıyla Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşır.

Nazmî Efendi şiiri tasavvufî düşüncelerini aktarmada bir vasıta olarak görmüş, mesnevilerinde sade ve açık, kaside ve gazellerinde daha sanatlı bir dil kullanmıştır. Divan sahibi bir şair olan Nazmi Efendi, Sadettin Nûzhet Ergun'un verdiği bilgiye göre aynı zamanda dinî mûsiki bestekârlarındandır ve çok sayıda gazeli ilâhî tarzında bestelenmiştir. Irak makamında, "Ko yansın küllî cismim nâr-ı hicran"; muhayyer makamında, "Derûn-ı âşıka halvet-fezâdır halka-i tevhit"; sabâ makamında, "Yeter ma'mûre oldun bir zaman vîrâne ol gönlüm" ve hüseyinî aşîran makamında, "Hudâvendâ şu âlemde esen yeller seni ister" mısralarıyla başlayan ilâhiler, güftele-ri de kendisine ait tanınmış besteleridir.

Eserleri. 1. *Hedîyyetü'l-ihvân*. Nazmi Efendi'nin mensur tek eseridir. Halvetiyye tarikatının Şemsî Sivâsî kolunun Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşan silsilesinde yer alan Mevlânâ Yûsuf Mahdûm, Muhammed Rukıyye, Şahubâd-ı Şîrvânî, Abdülmecid Şîrvânî, Şemseddin Sivâsî, Abdülmecid Sivâsî ve Abdülâhad Nûri'den oluşan yedi şeyhin hayatını, görüşlerini ve menkıbelerini anlatan eser "Hedîyye" adı verilen yedi bölüme, her bölüm de fasıl ve vasıllara ayrılmaktadır. Eserde ilk dört şeyh muhtasar, diğerleri ve özellikle Abdülâhad Nûri geniş olarak anlatılmıştır. Adı ebcedle telif tarihini (1108/1696-97) gösteren *Hedîyyetü'l-ihvân*'da dönemin sosyal ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler vardır. Eserin Süleymaniye (Reşid Efendi, nr. 495 [müellif nüshası], Hacı Mahmud Efendi, nr. 2413, 4587), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1604, 2650, 4216) ve Millet (Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1128) kütüphanelerinde yedi nüshası bulunmaktadır. *Hedîyyetü'l-ihvân*,